

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XVIII
2010

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2010

Colegiul de redacție:

Dan Leopold CIOBOTARU, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Lector dr. Ligia BOLDEA, Nicoleta DEMIAN-TOMA, Prof. dr. Vasile DUDAȘ, Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU, Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Călin TIMOC, *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrepondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221-678X

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, SORIN TINCU	
Verbioara Discoveries in Hunedoara	11
VICTOR SAVA, MARIUS ARDELEANU	
Observații asupra unei achiziții a Complexului Muzeal Arad.....	23
<i>Observations Concerning an Acquisition of the Arad Museum</i>	28
DUMITRU PROTASE	
Castrul legiunii III Flavia de la Berzovia. Săpăturile arheologice din anii 1965–1968	33
<i>Das Lager der Legion IV Flavia von Berzovia. Die Ausgrabungen der Jahre 1965–1968</i>	43
ALEXANDRU FLUTUR	
Cărămizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare	63
<i>Stamped Bricks of Legio XIII Gemina at Cenad and Sânnicolau Mare</i>	66
RAOUL ȘEPTILICI	
Monete barbarizate de secolul al IV-lea din bronz din Banat în descoperiri izolate.....	69
<i>Fourth Century Bronze Barbarous coins from Banat (Isolated Finds)</i>	73
VASILE-BOGDAN DOMOCOȘ	
Bijuterii monetare la barbarii dintre Dacia și Pannonia.....	77
<i>Coin Jewelry at the Barbarians Between Dacia and Pannonia</i>	80
CORIOLAN HORAȚIU OPREANU	
Medalionul cu măști din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).	
Precizări iconografice și influențe culturale.....	81
<i>The „Masks” Medallion from the Hoard at Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).</i>	
<i>Iconography and Cultural Influences</i>	91

ISTORIE MEDIE

DANIELA TĂNASE	
Despre artizanii metalelor în izvoare scrise din zorii Evului Mediu	115
<i>On the Metal Craftsmen According to Early Middle Age Written Sources</i>	121
LIGIA BOLDEA	
Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile	
Danciu de Macedonia	123
<i>Un siècle de l'évolution d'un domaine féodal du Banat champêtre: les domaines de la famille noble</i>	
<i>Danciu de Macédonie</i>	134
ADRIAN MAGINA	
Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević	135
<i>A Serbian Nobleman From XVth Century Banat: Miloš Belmužević</i>	142

LIVIA MAGINA	
Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac.....	143
<i>Market Right and Urbanization Process. Felnac Case</i>	148

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU	
Studenti din Timișoara la școli și universități europene (1730–1850)	151
<i>Studenten aus Temeswar an europäischen Schulen und Universitäten (1730–1850)</i>	170
ZORAN MARCOV, CIPRIAN GLĂVAN	
Istoria familiei Nikolics redată într-un document din colecția Muzeului Banatului.....	173
<i>Die Geschichte Der Familie Nikolics In Einer Urkunde Aus Der Sammlung Des Banater Museums</i>	177
VASILE DUDAȘ	
O personalitate marcantă a Banatului. Lucian Georgevici (1875–1940)	185
<i>Une personnalité marquant du Banat. Lucian Georgevici (1875–1940)</i>	192
FELICIA ANETA OARCEA	
Dinamica știutorilor de carte în comitatul Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.....	193
<i>La dynamique des gens lettrés dans le comté d'Arad à la fin de XIXème siècle et au début du XXème</i>	204
RADU ARDELEAN	
Viziunea lui Atanasie Marian Marienescu asupra istoriei vechi a românilor	205
<i>The Visions of Atanasie Marian Marienescu Upon the Old History of the Romanian People</i>	226
NICOLETA TOMA-DEMIAN	
Augustin Weber (1833–1909)	227
<i>Augustin Weber (1833–1909)</i>	235
IONELA MOSCOVICI	
Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze	241
<i>Le Banat en attendant la paix, le prémices d'une mission française</i>	250
ADRIAN DEHELEANU	
Dotarea aeronauticii române în perioada interbelică.....	251
<i>Die Ausstattung der rumänischen Aeronautik während der Zwischenkriegszeit</i>	257
VASILE RĂMNEANȚU	
Activitatea Primăriei Timișoara în anul 1933.....	259
<i>The Main Activities Developed by the Townhall of the Municipality of Timișoara in 1933</i>	273
DUMITRU TOMONI	
Adunările generale ale regionalei „Astra Bănățeană” (1937–1948)	275
<i>Les réunions générales de la régionale « Astra Bănățeană » (1937–1948)</i>	283
SÎNZIANA PEDA	
A doua conflagrație mondială, între document scris și memorial	285
<i>The Second World War Between Written and Memorial Document</i>	289
RADU PĂIUȘAN	
Activitatea Uniunii Patrioților în Banat în anul 1944	291
<i>Die Tätigkeit des Patriotenverbands in Banat im Jahre 1944</i>	301

ANTONIO FAUR	
Organizațiile Partidului Național Țărănesc-Maniu din Bihor (1944–1946)	303
<i>The Organizations of Maniu's National Peasants' Party in Bihor (1944–1946)</i>	325
EUSEBIU NARAI	
Situația financiar-bancară în județul Severin (1944–1948)	327
<i>La situation financière-bancaire dans le département de Severin (1944–1948)</i>	344
CEZAR STANCIU	
Jivkov și Dej între prietenie și interese. Relațiile româno-bulgare după al doilea război mondial (1948–1964)	345
<i>Jivkov and Dej Between Friendship and Interest. The Romanian-Bulgarian Relations in the Aftermath of World War II (1948–1964)</i>	352
MIODRAG MILIN	
Sârbii din România sub imperiul „limbii de lemn” de la „Iuda” Tito și „Genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton	355
<i>The Serbs in Romania Under the Rule of “Wooden Language” from “Yuda” Tito and Stalin “The Genius” to the Regulations of Domestic Communism</i>	360

ISTORIA CULTURII, MUZEOLOGIE, ISTORIOGRAFIE CATALOAGE, VARIA

HEDY M-KISS	
Antimise – analiză iconografică	367
<i>Antimensia – Iconographic Analyses</i>	371

RECENZII

CĂLIN TIMOC, Dorel Bondoc, Cioroiul Nou, Craiova, 2010, 199 p.	381
LAJOS KAKUCS, Hedy M-Kiss, Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII–XIX, Timișoara, 2009	382
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE.....	387

BANATUL ÎN AȘTEPTAREA PĂCII. PREMISELE UNEI MISIUNI FRANCEZE

Ionela Moscovici*

Cuvinte cheie: *Banat, sfârșitul războiului mondial, misiunea militară franceză, ocupația sârbească*
Mots-clé: *Banat, fin de la Grande Guerre, mission militaire française, occupation serbe*

Marele Război, înfruntare cu manifestare mondială, atât din punct de vedere al resurselor și al spațiilor, cât și al populațiilor antrenate în vârtejul său, continuă să fie subiectul unor necesare restituiri. Amploarea și intensitatea unui astfel de eveniment, repercusiunile cu care s-a înzestrat lumea postbelică, vor propulsa în centrul interesului nostru o anchetă asupra începuturilor misiunii militare franceze. Cum spațiul și timpul sunt variabile fundamentale ale cercetării istorice, delimitarea areală va privi Banatul¹, iar cea cronologică, perioada de ieșire din război, a celui „război după război”², respectiv noiembrie 1918 – februarie 1919.

Fundalul, pe care vor fi expuse și integrate rezultatele coroborării materialului arhivistic cu producțiile memorialistice, lucrările sau studiile de specialitate, îl reprezintă profilul provinciei bănățene. Astfel Banatul a fost o realitate administrativă și economică integrantă a Imperiului Austro-Ungar, cu funcție de polarizare, de structurare și de organizare a numeroase câmpuri de activitate. El devine pe parcursul războiului un teritoriu cu miză politică și strategică, revendicat simultan de

români, sârbi, unguri, întruchipând de asemenea o entitate sociologică, prin sentimentul de apartenență al acestei populații față de o comunitate cosmopolită din punct de vedere etnico-religios³. Acestui fapt i se conjugă și complicata situație a regiunii, ca urmare a Armistițiului de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, când Banatul va fi suspus unor experiențe strănii, congruente conflictului, invazia din partea aliatului sârb și, mai apoi, ocupația din partea celui francez.

Obiectivul acestui studiu este acela de a identifica și de a înțelege evoluția și dinamicile unui gen inedit în relațiile internaționale: misiunea militară de mediere. Aceasta va sta sub semnul continuei metamorfozări, întrucât are la bază elemente variabile⁴:

- durata – se conturează două perioade distincte: noiembrie – decembrie 1918 și ianuarie – februarie 1919 (antonimice și ca reprezentare: sfârșitul războiului pentru prima etapă și începutul păcii pentru cea de a doua).
- locul – luarea aparentă în stăpânire a unor puncte aleatorii și disparate din regiune; conturarea unui interstițiu estic între români și sârbi.
- actorii – generalul Franchet d’Esperey, în calitate de comandant al Armatei Aliate din Orient – cartierul general la Salonic; generalul Henri-Mathias Berthelot, comandantul Armatei Dunării – cartierul general la București; generalul Paul-Prosper Henrys, în calitate de comandant al Armatei franceze din

* Masterandă a Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1, e-mail: ionela_moscovici@yahoo.fr.

¹ „Pe plan strategic, Banatul forma un fel de promotoriu ungar strecurat între Serbia și România pe axa Dunării...”, cf. Traian Sandu, *Les relations roumano-serbes et la question du Banat durant la Première Guerre mondiale. Balcanica, Annuaire de l’Institut des Études Balkaniques*, XXXVII (2006), 241.

² Bruno Cabanes, Guillaume Piketty, *Sortir de la guerre: jalons pour une histoire en chantier. Histoire@Politique, Politique, culture, société, Revue électronique du Centre d’histoire de Sciences Po, Sorties de guerre au XXe siècle*, 3, novembre-décembre 2007, <http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=03&rub=dossier&item=22>, Consultat: 09.12.2008.

³ Adriana Babeți, *Le Banat: un Paradis aux confins*. Adriana Babeți, Cécile Kovacsazy (coord.), *Le Banat: un Eldorado aux confins, Culture d’Europe Centrale*, Hors série n° 4–(2007), 18.

⁴ Olivier Forcade, *Les missions humanitaires et d’interposition devant l’histoire. La Revue Tocqueville/The Tocqueville Review*, vol. XVII, 1 (1996), 45.

Orient – cartierul general la Belgrad, nu fără a uita de diferitele personaje episodice, generali și ofițeri, care au staționat în Banat.

- caracterul – ariergardă a armatei sârbe, misiune de restabilire și menținere a ordinii, poliție internațională de supraveghere a evacuării de armate și înlocuirii de autorități.
- condițiile diplomatice și politice ale îndeplinirii misiunii de respectare a armistițiului de la Belgrad, de asigurarea a unui bun climat desfășurării tratativelor Conferinței de Pace de la Paris, de evacuare a unei importante părți a Banatului de către trupele sârbe și de transfer sau restabilire a autorității.

Acest gen de intervenție/misiune nu era apanajul unei doctrine sau al unui set de reguli definit în prealabil, astfel că transferul de sens se realizează dinspre pragmatic spre conceptual, mai exact practica precede teoria. O definiție a conceptului prinde contur și se nuanțează în ritm cu permanentele transformări și cu constantele adaptări ale variabilelor enunțate mai sus.⁵

Analizând și suprapunând diferitele unghiuri și planuri ale acestei intervenții militare franceze vom lua ca principal reper în conturarea argumentării noastre criteriul cronologic.

Contextul instalării

Astfel luna noiembrie s-a înscris sub o zodie a armistițiului⁶, unul însă atipic, întrucât nu a detensionat zona, nu a demobilizat și nu a pacificat ținutul bănățean, ci, în mod paradoxal, s-a concretizat prin invazia și ocuparea lui de către aliatul sârb. Având garanția negocierilor, aflate atunci în plină desfășurare în propria sa capitală, dar fără a se justifica printr-un acord ferm din partea generalului francez Franchet d'Esperey, Comandamentul militar al Serbiei a ordonat ocuparea Banatului⁷. Se dorea ocuparea unei zone cât mai vaste posibil, urmând ca, în momentul încetării ostilităților, sârbii să fie stăpânitori, dacă nu de drept, măcar de facto⁸. Îndeplinirea unei astfel de decizii și-a găsit substanța în resursele umane de care dispuneau: staționarea de a lungul Dunării, pe o distanță de o

sută de kilometri, a trupelor sârbe care au participat alături de Armatele Aliate la eliberarea Balcanilor⁹. Unitățile sârbe au urmat două direcții: prima pe la Porțile de Fier, a doua pe la grurile Moravei.

Acești aliați, nu doar ai francezilor, ci și ai românilor (cel puțin declarativ), vor împânzi Banatul. Două coordonate sunt de reținut: cea temporală, intervalul 12–20 noiembrie¹⁰, și cea spațială, linia Mureșului (Lipova – Seghedin: „linia Clemenceau”¹¹), având ca jaloane estice Orșova, Caransebeș.

Un principal aspect al siajului postbelic îl reprezintă autoritatea asupra Banatului, semnificativ fiind faptul că, în mod simultan, la 1 decembrie 1918 s-a proclamat atât Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cât și România Mare, ambele tinere state cu pretenții în privința regiunii¹².

Astfel, la sfârșitul anului 1918, soarta ținutului poate fi redusă la o expresie cu trei termeni¹³. Primul are ca determinant armistițiul de la Belgrad, cu efectul său imediat, ocupația militară sârbească. Următorul termen al expresiei este cel ungar, cu strădania de a păstra Banatul în sfera sa de interes. Astfel a fost proclamată Republica autonomă bănățeană la 17/31 octombrie 1918, sub conducerea celor doi comisari, unul civil, avocatul Otto Roth și unul militar, locotinent-colonelul Albert Bartha, fiind reprezentată de Sfatul poporului¹⁴. Pentru a se asigura recunoașterea noului organism de către Aliați, s-a cerut protecția trupelor franceze din Belgrad. În momentul în care primii doi termeni ajung să relaționeze, se pun bazele compromisului:

⁹ Armatele Aliate din Orient, sub comanda generalului Franchet d'Esperey, au pornit ofensiva generală pe frontul balcanic în 14 septembrie 1918, având un dublu scop: unul militar, acela de a provoca prăbușirea frontului bulgar și turc, implicit și dezorganizarea armatelor lor, și un altul politic, de a reabilita statele aliatale din regiune și de a le recupera teritoriile pierdute. Campania a fost una fulger, astfel că Bulgaria a semnat armistițiul de la Salonic pe 29 septembrie, iar Imperiul Otoman a capitulat la 31 octombrie, la Moudros. La 1 noiembrie, Belgradul era deja eliberat. cf. Bruno Hamard, *Quand la victoire s'est gagnée dans les Balkans: l'assaut de l'armée d'Orient de septembre à novembre 1918. Guerres mondiales et conflits contemporains*, 184, (1996), 33.

¹⁰ Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918 – 10 aprilie 1919)*, Târgu-Mureș (1996), 281.

¹¹ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (D.J.T.A.N.), *fond Aurel Cosma*, dosar 7, 16.

¹² Traian Sandu, *op. cit.*, 249.

¹³ Vasile Dudaș, Spațiul bănățean în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris. Instituirea administrației românești în județele Caraș-Severin și Timiș-Torontal. *An B, S.N., Arheologie-Istorie*, XIV, 2 (2006), 211.

¹⁴ Tatiana Dușu, Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial 1918–1920. *Revista istorică*, tom VII, 3–4 (1996), 192–193.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Pentru desfășurarea tratativelor și prevederile Armistițiului de la Belgrad, vezi Ioan Țepelea, 1919, *O campanie pentru liniștea Europei*, Cluj (1995), 31–38; Lt-Colonel Paul Azan, L'Armistice avec la Hongrie. *Illustration*, 4105, din 5 novembre 1921, http://www.greatwardifferent.com/Great_War/1919/Orient_01.htm, Consultat: 10.12. 2007.

⁷ Ioan Munteanu, Situația Banatului la sfârșitul primului războiului mondial. *Apulum*, XXXIV (1997), 568.

⁸ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918–1919). Témoignages français*, Bucarest (1990), 22.

puterea militară sârbilor, puterea civilă Sfatului popular și lui Otto Roth, numit guvernator pentru întregul Banat, de către guvernul maghiar pe 20 noiembrie 1918¹⁵. Cel de al treilea termen își face loc în expresie, cel puțin teoretic, o dată cu constituirea Consiliului Dirigent din 2 decembrie. În atribuția sa, Marea Adunare de la Alba-Iulia a lăsat administrarea teritoriilor reîntregite, în cazul Banatului aceasta realizându-se mult mai târziu.

O „prezență absentă” a trupelor franceze

Primul interval menționat, noiembrie – decembrie, este o acumulare de momente de criză, de dezechilibre, de tatonări, este o încercare de redimensionare a lumii prin starea de lucruri creată.

Pe lângă trupele sârbești, primite cu entuziasm în primă fază, erau așteptate și cele franceze. Însă acestea continuau să rămână o ariergarda latentă, pasibilă. Situația apărea drept previzibilă: „Era de așteptat ca între tovarășii de suferință să se creeze raporturi, dacă nu frățești, cel puțin tolerabile¹⁶”.

Ecourile prezenței militare franceze din această perioadă au străbatut timpul cu dificultate. Este cunoscut faptul că trupe franceze, avându-l în frunte pe generalul Jouinot-Gambetta, au intrat în Timișoara pe 2 decembrie 1918¹⁷, dată la care, din punctul de vedere al românilor, Banatul era o provincie integrată României. Înainte de a li se deschide porțile urbei timișorene, aceste trupe au staționat pe malurile Dunării, încă din luna noiembrie¹⁸. Sunt menționate răzlețe patrulare franceze în diferite comune din Banat, mai ales în cele de câmpie. Astfel la Igrîș, pe 12 noiembrie, de dimineață, și-au făcut apariția „călăreți negri” din trupele coloniale¹⁹. Pe fondul incidentului de la Jam, unde țărani și soldații din localitățile Voievodinț, Jam și Ciortea au atacat și incendiat castelul grofului Bissingen, împărțind din alimentele rechiziționate nevoiașilor, armata franceză, cantonată la Coștei, a intervenit și a potolit spiritele²⁰.

Un alt exemplu de implicare, favorabil românilor, s-a petrecut în perioada premergătoare Marii

Adunări Naționale de la Alba-Iulia. Deoarece în Vârșeț, autoritățile sârbești refuzau acordarea legitimațiilor de călătorie celor cu mandat (credențional)²¹, pentru românii din partea de vest a Banatului a fost dificil să ajungă în cetatea unirii. Fără intervenția trupelor franceze, cu siguranță, numărul participanților ar fi fost mult mai mic²².

Trupele coloniale pun în contact populația bănățeană cu spațiul nord-african, cu soldații marocani, algerieni, ce la rândul lor se vor bucura de ospitalitatea locului. „Sunt spahii și vânători ai regimentului de suavi, trupe recrutate în Franța pentru colonii, în portul lor pitoresc cu turban și fesuri înalte roșii. Prezentarea lor a produs senzație în Timișoara, unde nu se cunoaștea această uniformă exotică franceză, decât numai din ilustrațiuni²³”. Descrierea scurtă, dar sugestivă și-a găsit locul în paginile ziarului „Drapelul” din Lugoj.

Generalul François-Léon Jouinot-Gambetta nu era deloc un personaj fad. Era nepotul lui Gambetta, fostul președinte al Consiliului de Miniștri din timpul celei de a III-a Republici, era exponentul strălucit al cavaleriei franceze (ultima manifestare glorioasă a acestei arme în timpul unui război), era eliberatorul Uskub-ului (Skopje) în fruntea regimentului I de marș al spahiilor marocani²⁴.

Însă atitudinea de moment²⁵, considerată de către românii bănățeni neprietenoasă, coroborată cu samavolnică ocupație sârbească, au aruncat un con de umbră asupra succeselor sale militare. În memoriile liderului liberal I. G. Duca, care a trăit acele timpuri și care a consemnat evenimente, fărâme de actualitate, găsim un astfel de portret al generalului Jouinot-Gambetta: „Știam de asemenea că în Banat era o situație intolerabilă, că sârbii ocupau în mare parte teritoriile ce incontestabil ne reveneau, că se purtau pretutindeni ca niște cuceritori trufași, nu ca niște aliați. Că trupele franceze de acolo aveau un comandant, generalul Gambetta, un nepot al marelui Gambetta, care avea față de noi o atitudine inadmisibilă. Făcea pe față pe maghiarofilul și ducea în tovarășia unei ungueroaice o viață care constituia, chiar

¹⁵ Ioan Munteanu, *op. cit.*, 569.

¹⁶ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, 160; vezi de asemenea Alexis Troude, *Les Relations franco-serbes au sein de l'Armée d'Orient. Balcanica*, Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques, XXXVII (2006), 236.

¹⁷ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară franceză și administrația Banatului (noiembrie 1918 – august 1919)*, p. 394; Cornel Grad, Vasile Ciubotă (coord.), *1918. Sfârșit și început de epocă*, Zalău, Satu-Mare (1998).

¹⁸ Vezi nota 9.

¹⁹ Muzeul Banatului din Timișoara, *fond Nicolae Ilieșiu*, caiet Timiș, 370.

²⁰ Vasile Mircea Zaberca, *Românii din Banatul iugoslav și Marea Unire*, Timișoara (1995), 9.

²¹ *Ibidem*, 124.

²² Valeriu Leu, Carmen Albert, Banatul în memorialistica măruntă (1914–1919). *Banatica*, XIII, tom II (1995), 319.

²³ *Drapelul*, XVIII, nr. 125, din 22 noiembrie/5 decembrie 1918, 3.

²⁴ Pierre Chavot, Jean-Denis Morenne, *L'ABCdaire de la Première Guerre Mondiale* (2001), 89.

²⁵ Într-un articol publicat în *Revista Fundațiilor Regale*, IX, nr. 2 din 1 februarie 1942, despre problema românilor din Timoc, I. D. Suciul îl înscrie pe generalul Gambetta pe lista personalităților care au susținut anexarea Timocului la România. Direcția județeană Timiș a Arhivelor Naționale, *Fond familial I. D. Suciul*, dosar 84, f. 25/2.

în acele vremuri de nevroză generală, un scandal public²⁶.

Exemple ale apropierei maghiarilor (învinși) de trupele franceze (învingătoare) sunt surprinse și într-un articol din ziarul lugojan: „Pe străzi, pretutindeni, auziam limba franceză (drept, că nu limba lui Voltaire), în vitrinele comercianților inscripții: «Ici on parle français», în vitrinele librăriilor aproape exclusiv cărți franțuzești, apoi sute de plăcuțe: «Franczia nyelvü tanfolyam» (curs de limba franceză), în teatrul orașenesc se reprezintă „Aiglon” a lui Edm. Rostand, iar vitejii generalului Gambetta, permanent încurajați și curținați de dame și cocoane franceze!!!”²⁷ Fragmentul face referire cu precădere la atitudinea maghiarilor, însă interesul vital al momentului prezent, pentru toate naționalitățile din Banat, era câștigarea bunăvoinței francezilor, în dubla lor calitate de învingători și de negociatori.

Jurnalele publică articole de fond în limba franceză, se organizează petreceri în cinstea soldaților francezi (exemplul banchetului de la Biled din 23 decembrie, organizat în onoarea generalului Gambetta, care a petrecut alături de conaționalii săi alsacieni²⁸), localitățile în care aceștia pătrundeau, respirau de un puternic aer francofil.

Prin ocuparea de către francezi a unui spațiu între Banat și Transilvania, spațiu în care spiritele erau încinse la maximum, s-a dorit în principal preîntâmpinarea conflictelor între sârbi și români. Ordinul a fost emis de președintele Consiliului de Miniștri și ministru de război francez, Georges Clemenceau, și semnat de generalul Alby, șeful Statului Major General, fiind adresat Direcției Afacerilor Politice²⁹. Generalul Jouinot-Gambetta nu se afla sub autoritatea Comandantului Armatei de la Dunăre, generalul Berthelot, ci sub cea a generalului Henrys, comandantul Armatei franceze din Orient, cu cartierul general la Belgrad.

În timpul scurtei sale vizite în Banat, generalul Berthelot l-a întâlnit pe emisarul Franței în Timișoara de două ori. Referirile la aceste întâlniri sunt succinte, astfel Berthelot notează pe 27 decembrie 1918 că l-a văzut pe generalul Jouinot-Gambetta și pe șeful sau de Stat Major³⁰. În ziua următoare, la revenirea în Timișoara, l-a avut ca

invitat, alături de generalul sârb Djordjević, la masa de prânz în trenul său special³¹.

La cumpăna dintre ani trupele franceze cantonate la Timișoara s-au văzut implicate într-o misiune specială: executarea unei prevederi din armistițiul de la Belgrad. Încetarea ostilităților din luna noiembrie au surprins armatele germane, sub conducerea mareșalului Mackensen, pe teritoriul României. Astfel potrivit amintitului armistițiu, orice armată germană din spațiul românesc, în frunte cu șeful său, trebuia dezarmată și internată în Ungaria³².

Prevederea nu a fost acceptată de Mackensen, și cu ajutorul tacit maghiar, trupele germane au putut să se retragă în marș forțat spre Germania, lăsând în urma lor materialul de război. Pe parcursul desfășurării acestor evenimente și în virtutea promisiunii făcute³³, mareșalul Mackensen rezida în apropiere de Budapesta, la castelul Fót (Foth)³⁴, proprietate a contelui Károlyi, fratele prim-ministrului maghiar. Ziarul „Drapelul” din Lugoj face referiri la acest eveniment în articolul Internarea mareșalului Mackensen³⁵.

Evenimentele se succed cu repeziciune din momentul în care locotenent-colonelul Vix, cel care supraveghea respectarea clauzelor armistițiului, află de plănuita plecare a mareșalului german. În situația creată, generalul Henrys îi solicită lui Jouinot-Gambetta trimiterea în misiunea de reținere a lui Mackensen a patru escadrioane de spahii. Conducerea acestei operațiuni îi este încredințată

³¹ *Ibidem*.

³² *Illustration* nr. 3961 din 1 februarie 1919, http://www.greatwardifferent.com/Great_War/German_Portraits/Mackensen_01.htm, Consultat: 18.12.2007.

³³ *Ibidem*, „Îmi dau cuvîntul că nu voi pleca, atît timp cît un soldat german din armata mea va mai fi pe teritoriul unguresc.”

³⁴ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*, București (1994), 131.

³⁵ „Pe mărețul comandant al trupelor germane, care au încălcat timp de doi ani de zile pămîntul românesc și a comis cele mai mari voinicii și fărădelegi l-a ajuns bătaia lui Dumnezeu. Ajungând Mackensen cu trenul la Budapesta, a fost chemat la Ministeriul de Război maghiar, unde i s-a comunicat că în sensul instrumentului de armistițiu va fi împreună cu întreaga sa armată internat. Comandantul la auzul acestei sentințe, a făcut gestul caracteristic al grandomaniei prusiace și dînd cu mîna pe sabie, a erupt în reproșuri la adresa guvernului maghiar, zicînd că aceasta e răsplata pentru sîngele vărsat în Carpați și Ardeal pentru integritatea Ungariei. I s-a răspuns că (sic!) comandamentul Ententei pretinde internarea, deci nu există apelare. Lui Mackensen și Statului său major i s-a pus la dispoziție o vilă în apropierea Budapestei, iar armata va fi dezarmată și internată în taberile de prizonieri de pe pusta ungurească.”, cf. *Drapelul*, XVIII, nr. 131, din 8/21 decembrie 1918, 3; *Ibidem*, nr. 135, din 20 decembrie/2 ianuarie 1918, 3.

²⁶ Ion Gheorghe Duca, *Memorii, Războiul*, partea a II-a (1917–1919), vol. IV, București (1994), 214.

²⁷ *Drapelul*, XVIII, nr. 132, din 11/24 decembrie 1918, 3.

²⁸ Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 2003, 114.

²⁹ ***, *Documente din arhivele franceze referitoare la primul război mondial*, București, 1983, 310.

³⁰ General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916–1919*, Cluj, 2000, 334.

colonelului Edmond Guespereau, punându-i-se la dispoziție trenuri speciale³⁶.

S-a luat decizia transferării mareșalului german în castelul contelui Chotek, aflat în împrejurimile Timișoarei, pentru a respecta termenii armistițiului (reținerea lui doar pe teritoriu ungar). Operațiunea a fost încheiată cu succes la 6 ianuarie, Mackensen mulțumind gărzilor franceze, ce l-au escortat, pentru tratamentul de care a avut parte în timpul călătoriei³⁷. Această misiune cu caracter special, aceea de împiedicare a sustragerii unui general învins, considerat responsabil pentru turnura războiului, și de supraveghere a evacuării armatelor germane, respectând clauzele unui document de încetare a ostilităților, adjucează trupelor franceze staționate în Banat competențele unei poliții internaționale.

Implorarea intervenției franceze

Bănățenii nu dispuneau de mijloacele și resursele necesare pentru a se împotrivi ocupației străine, dar nici nu puteau fi martori pasivi și împăcați cu unele excesele ale sârbilor. Atitudinile protestatatoare, suspiciunile unor încercări de rezistență românești trebuiau ispășite cu noi umilințe, ostracizări, chiar pierderi de vieți omenești.

Cum situația cerea măsuri urgente, aceștia și-au reconsiderat planul de acțiune și au așternut pe hârtie doleanțele, în spiritul bogatei lor experiențe condeiere. Astfel memoriile, petițiile, adresele intelectualilor bănățeni au fost prezentate în diversele audiențe, au fost înaintate diferitelor foruri decizionale sau persoanelor influente. Unele dintre ele au depășit cadrul acesta protocolar, apărând în presa vremii, astfel că publicul cititor a devenit părtaș la problemele bănățenilor. De asemenea, acest ansamblu de acțiuni a fost rezultatul unui efort colectiv, fără a fi tutelat de vreo figură preeminentă. Activitatea celor refugiați/autoexilați a fost complementară celor rămași în Banat.

Indiferent de formă, în privința conținutului pot fi identificate două elemente: o etică a refuzului ocupației sârbești și o argumentare în favoarea intervenției trupelor franceze.

Se cuvine a fi evocate o serie din aceste luări de poziție. Astfel în prezia Marii Adunări, bănățenii au fost convocați de Aurel Cosma la o reuniune în restaurantul hotelului Hungaria din Alba-Iulia. Aici, numeroasele plângeri ale bănățenilor au luat forma unei rezoluții, un vehement protest împotriva regimului sârbesc³⁸. O cronică a celor discu-

tate acolo va apărea în ziarul *Românul*, numărul 20 din 20 noiembrie/3 decembrie: „Anume, bănățenii – acești inimoși fii ai neamului românesc – au fost împiedecați în manifestarea demnă a sentimentului lor românesc. [...] Și deoarece în astfel de condiții nu se pot manifesta, cum ar dori, cer de urgență intervenție pentru înlocuirea trupelor sârbești de ocupație cu trupe franceze ori engleze”³⁹.

În decembrie, Caius Brediceanu, prezent la București din însărcinarea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, pentru a înmâna regelui actul Unirii, îl roagă pe generalul Berthelot să medieze înlocuirea trupelor sârbești cu cele franceze⁴⁰. „Am fost însărcinat imediat să întâmpin pe generalul Berthelot, care trecea chiar atunci Dunărea la Giurgiu și să îl invit ca să ocupe cu trupe franceze Ardealul și Banatul și să intervin ca să schimbe linia de demarcațiune trasă, ... pe valea Mureșului.”⁴¹ Colonelul Radu R. Rosetti propune, în urma memoriului aceleiași Caius Brediceanu, două perspective: ca șvabii să opteze pentru un Banat românesc, iar modificarea frontierei pe Mureș să fie solicitată de Consiliul dirigent ca autoritate investită⁴². Bănățenii refugiați la Sibiu, în frunte cu liderul lor, Ion Sârbu, au adresat un mesaj similar guvernului francez⁴³.

Aceleași cauze, de ocupare a Banatului de către aliații francezi, se realizează și șvabii, aflați în jurul societății „Kultur der Schwaben”, întemeiată de poetul Victor Orendi Hommenau⁴⁴. În memoriul înmănat generalului Berthelot, la Arad, surprindem hotărârea lor: „De aceea națiunea șvabă are via dorință ca stăpânirea asupra Banatului să fie luată de națiunea română, tot așa de simpatizată ca aceea franceză, în care avem încredere într-un tot ce privește drepturile noastre. Până ce va fi cu puțință aceasta, dorim ca trupele de cavalerie franceze să ocupe Banatul”⁴⁵.

Situația nu s-a îmbunătățit deloc după vizita generalului Berthelot, așa cum era de așteptat. Istoricul Nicoale Iorga notează în jurnalul său, pe baza veștilor primite de la bănățeni, printre care Cassian Munteanu, că: „S-a promis evacuarea

Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara, 1992, 396–397.

³⁹ Ioan Munteanu *et alii*, *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene (1918–1919)*, București (1983), 179.

⁴⁰ Aurel Gale, *op. cit.*, 281.

⁴¹ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj (1936), 16.

⁴² General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri*, București (1997), 297.

⁴³ Gheorghe Luchescu, *Lugojul, vatră a unității naționale*, București (1994), 162.

⁴⁴ Serviciul județean Timiș al Arhivelor Naționale, *fond Aurel Cosma*, dosar 4, f. 12.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 156, f. 4.

³⁶ Vezi nota 32.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Serviciul județean Timiș al Arhivelor Naționale, *fond Aurel Cosma*, dosar 158, 15; Ioan Munteanu, Vasile Mircea

dar fără rezultat. Dimpotrivă după plecarea lui Berthelot, trupele sârbești se întăresc până la Lugoj, la Caransebeș, amenințând pe episcopii Miron Cristea și Frențiu, până la Orșova⁴⁶.

Veștile din Banat ajungeau în contratimp și mai ales riscau să fie distorsionate de cenzură. Prezentarea situației concrete, a adevărului, era nu numai o datorie morală ci și o urgență. Urmând aceste principii, din 24 ianuarie a apărut „ziarul de luptă al pribegilor bănățeni”, intitulat mai mult decât sugestiv „Banatul”⁴⁷. În această primă etapă, colegiul redacțional a fost condus de scriitorul Cassian Munteanu. În „Rostul nostru”, articolul inaugural al acestei comunități care și-a regăsit vocea, este justificată misiunea asumată:

„Nenorocirea a făcut ca până astăzi să fim tot pribegi, deoarece la Timișoara este instalat comandamentul armatei sârbe de ocupație, care înăbușă orice manifestație românească.

De aceea ne-am hotărât cu modestele noastre mijloace, în mod provizoriu să apărăm săptămânal la București ca să arătăm situația disperată în care se găsește de aproape 3 luni Banatul nostru, cu populația terorizată și deportată, cu averile stoarse, amenințat chiar în ființa sa. Poate că astfel, dacă nu guvernul care este bine informat, atunci opinia publică va cere cu insistență plecarea armatei sârbe din Banat...”⁴⁸. În același prim număr este prezentată într-o formă succintă, cu titlu de exemplu, activitatea „Reuniunii bănățenilor”, condusă de E. M. Brancovici. Întemeiată în luna decembrie, la București, a avut menirea de a promova Banatul în cercuri cât mai largi. De asemenea, a redactat un protest împotriva regimului de ocupație sârbească, pe care l-a prezentat guvernului român și legațiilor străine aliate⁴⁹. Acesta nu este decât o altă mostră a eforturilor depuse pentru remedierea situației românilor bănățeni. Fără a lua în calcul legitimitatea ocupării teritoriului de către sârbi și dorindu-se a fi evitate resentimentele între cele două națiuni implicate, este deplâns doar tratamentul neuman aplicat conaționalilor români: „Nu voim să discutăm aici dacă dreptul pretins de sârbi de a ocupa Banatul este întemeiat sau nu și nu avem pretenția de a vroi noi să impunem sau măcar să influențăm hotărârea definitivă ce va trebui luată în curând în privința destinului viitoare ale acestei provincii”⁵⁰.

Așa cum am văzut deja, trupele franceze, deși existente în Banat, erau rezervate din punct de

vedere al atitudinii, al intervenției. Însă la nivelul decizional, cel al comandamentelor, al ministerului de război și al reprezentanților diplomați francezi, se poartă un amplu și real dialog pe marginea situației din Banat. Dorința generalului Berthelot de a veni în sprijinul bănățenilor s-a manifestat încă din luna noiembrie 1918. Cu ocazia întâlnirii de la Giurgiu, de pe 26 noiembrie, cu generalul Prezan, șeful Statului Major Român, Berthelot a propus ca Banatul să fie ocupat numai de trupe franceze. „Pentru evitarea unei tensiuni a relațiilor dintre noi și sârbi aprecia Prezan consider că soluția e acceptabilă”⁵¹. Așa cum am văzut, chiar dacă trupele franceze au intrat în Banat, cele sârbești și-au menținut pozițiile.

Generalul Franchet d'Esperey, aflat în vizită la București între 10 și 13 decembrie, lasă Banatul în aria de competență a generalului Henrys⁵². După aproximativ o săptămână, în drumul său spre Budapesta, generalul Armatei franceze din Orient se oprește la Timișoara. Din discuțiile purtate la nivelul comandamentelor militare, franceze și sârbești, dar și cu responsabilii administrativi se desprinde interesul autorității tutelare pentru situația zonei, mai ales în privința aprovizionării⁵³.

Din telegrama trimisă pe 21 decembrie, de cartierul generalului Berthelot către ministrul Franței la București, contele de Saint-Aulaire, aflăm că generalului d'Esperey i-a fost adus la cunoștință, cu titlu secret, conținutul convenției pe care România a încheiat-o în 1916⁵⁴. Faptul că nu a cunoscut întru totul realitățile românești și că Banatul fusese promis României odată cu terminarea războiului, au fost justificate ulterior de biograful său Paul Azan⁵⁵.

Întrucât purta responsabilitatea încheierii armistițiului de la Belgrad, și deci a situației ce a decurs din hotărârile luate acolo, generalul d'Esperey se oferă să „repare greșeala involuntară pe care o făcuse în dauna noastră”⁵⁶. Discuția a avut loc în cabinetul lui Ionel I. C. Brătianu și în prezența lui I. G. Duca⁵⁷.

Astfel în baza a ceea ce promisese, generalul Franchet d'Esperey a luat pe 28 decembrie 1918

⁵¹ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, 131.

⁵² Vasile Vesa, Les rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Loius Franchet d'Esperey durant l'hiver 1918–1919. George Cipăianu, Vasile Vesa (éditeurs), *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914–1918)*, Cluj-Napoca (1997), 167.

⁵³ *Drapelul*, XVIII, nr. 135, din 20 decembrie/2 ianuarie 1918, 3.

⁵⁴ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation...*, doc. XVI, 135.

⁵⁵ *Ibidem*, 23.

⁵⁶ Ion Gheorghe Duca, *op. cit.*, 213–214.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁴⁶ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. II, 1939, f. 139–140.

⁴⁷ Serviciul județean Timiș al Arhivelor Naționale, *fond Aurel Cosma*, dosar 62, f. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 156, f. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, 3.

⁵⁰ *Ibidem*, 5–6.

decizia ca în estul Banatului, trupele sârbe să fie înlocuite de cele franceze, pentru crearea unei zone neutre⁵⁸. Însă va mai dura aproximativ o lună până să înceapă punerea în aplicare a acestei hotărâri. Această atitudine fermă în privința Banatului s-a conturat și în urma Adunării Armatei Franceze din Orient, ce a avut loc la Belgrad pe 27 decembrie 1918. Discutându-se situația din Ungaria, în raportul cu numărul 5 284 nu a fost omisă zona de încheștare a intereselor româno-sârbe, interese ce au provocat deja incidente de frontieră. A fost propusă drept soluție temporară ocuparea Banatului de trupele franceze, spre satisfacția românilor, dar stârnind îngrijorarea sârbilor⁵⁹.

Revenit la București, Berthelot a aflat de înrăutățirea situației din Banat, că abuzurile sârbilor nu au conținut⁶⁰. Încă din primele zile ale noului an, i-a fost înmănat raportul locotenent-colonelului Landrot, în urma vizitei acestuia în teritoriile fostei Monarhii austro-ungare. Observațiile lui referitoare la necesitatea anulării armistițiului sunt pertinente, mai ales că sârbii au izolat Banatul din punct de vedere economic față de Transilvania⁶¹. Pe 5 ianuarie, Berthelot redactează raportul călătoriei efectuate în Banat și Transilvania⁶². De asemenea este înștiințat de George G. Mârzescu, în calitate de ministru al internelor, că bănărenii erau în continuare victime ale șicanelor sârbești⁶³.

Aflându-se în posesia unor date veridice privind tensionata situație a regiunii, comandantul Armatei Dunării a trimis superiorului său, generalul Franchet d'Esperey o telegramă: „Este necesar pentru a evita orice dezordine ca a 11 Divizie de Infanterie Colonială să ocupe cât mai repede posibil regiunea care i-a fost atribuită prin telegrama din 4 ianuarie. Această ocupare trebuie să se realizeze înaintea replierii sârbilor, care se vor retrage puțin câte puțin după sosirea trupelor franceze.”⁶⁴ Din textul acesteia putem desprinde rolul pe care și l-a asumat armata franceză, acela de a asista la evacuarea trupelor sârbești și de a prelua teritoriile distribuite. Totuși, operațiunea nu a fost foarte clar trasată, aceasta s-a conturat în urma schimbului de

sugestii și dispoziții, de telegrame, rămânând pe mai departe deschisă și sub amprenta unui efort de inventare sau mai bine zis de adaptare cu un spațiu și un timp tulbure.

Câteva zile mai târziu, într-o scrisoare către fiul său Georges, Berthelot critică „politica fără noimă a Parisului”⁶⁵, lucru pe care îl reia, dar într-o manieră mai atenuată, datorită uzanțelor, și în telegrama adresată Președintelui Consiliului de Miniștri și ministrul al războiului, Georges Clemenceau. „Am impresia că în aceste momente Alianții nu vorbesc sincer României. [...] în Banat făcându-se tabula rasa din Tratatul din 1916, între România, Franța și Anglia, sârbii au fost lăsați să ocupe Banatul, să brutalizeze, să jefuiască, să-i închidă pe locuitorii de naționalitate românească și să-i împiedice să-și manifeste dorința de a se uni cu România”⁶⁶.

Răspunsul de la Paris nu a întârziat, dându-se asigurări că soarta românilor de acolo nu este ignorată, că se ține cont de cererea de retragere a trupelor sârbești, care să fie înlocuite „în partea centrală a teritoriului, cu trupele generalului Henrys”. Însă decizia finală, fiind vorba de un teritoriu în litigiu, a fost lăsată Conferinței de Pace⁶⁷.

O experiență inedită

Pentru anul 1918, atitudinea trupelor de ocupație a fost caracterizată drept una stranie pentru niște Alianți. Rolul jucat în sfera publică și privată nu a fost unul anodin, urmele lăsate fiind vizibile peste tot. Însă începând cu ianuarie 1919, ocupația militară sârbească a avut o pondere tot mai grea, înregistrându-se o degradare a comportamentului.

Conform definiției, armatele străine exercită explicit sau implicit, rolul de forțe de ocupație, fie prin administrarea directă a teritoriului, fie prin sprijinul efectiv și controlul asupra unei administrații naționale acceptate⁶⁸. Pentru Banat s-a aplicat încă din luna noiembrie o formă de administrare hibridă: cea militară sârbească cu cea civilă ungurească, elementul românesc fiind îndepărtat.

Printre cele mai restrictive măsuri este cea a interzicerii manifestărilor naționale publice și participare. Erau permise doar reuniunile culturale, cele corale, cele ale fanfarelor. În ceea ce privește învățământul au fost luate multe măsuri scandaloase, față de care episcopul Miron Cristea a protestat prin

⁵⁸ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară...*, 389.

⁵⁹ Tatiana Duțu, *op. cit.*, 195.

⁶⁰ General Henri Berthelot, *op. cit.*, 338.

⁶¹ Gheorghe Iancu, *Officiers supérieurs français en mission dans la Transylvanie des années 1918–1919*. George Cipăianu, Vasile Vesa (éditeurs) *La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre (1914–1918)*, Cluj-Napoca (1997), 160.

⁶² Vasile Vesa, *op. cit.*, 169.

⁶³ General Henri Berthelot, *op. cit.*, 339.

⁶⁴ Arhivele Naționale București (A.N.B.), *Microfilme, Franța*, rola 99, 158.

⁶⁵ General Henri Berthelot, *op. cit.*, 339.

⁶⁶ Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op. cit.*, 123.

⁶⁷ ***, *Desăvârșirea unității național-statale...*, doc. 500, 158–160.

⁶⁸ Colonel (r.) Alexandru Oșca, *O experiență inedită. Administrarea teritoriilor ocupate. Document*, 1–4 (31–34), 2006, 45.

nota oficială trimisă ziarului „Foaia Diecezană” din Caransebeș. Astfel a fost semnalat faptul că unele școli au fost închise în urma încarcerării învățătorilor, că autoritățile maghiare și inspectorii școlari impuneau chiar și cadrelor didactice din școlile confesionale românești depunerea jurământului de fidelitate față de Narodno Uprave din Novi Sad⁶⁹.

Cum promisa normalizare a situației nu s-a realizat, intervenția reală a trupelor franceze nu mai putea fi amânată. Cu temeiurile unei oarecare superiorități, cu hotărârea de a-i supraveghea îndeaproape pe bănățeni și de a menține Banatul ocupat, într-o epocă a tratatelor de pace, sârbii au acceptat cu greu decizia de evacuare. A fost nevoie ca generalul Franchet d'Esperey să dea numeroase dispoziții, mai ales către Voievodul Mišić, pentru a fi aplicată hotărârea luată încă din 28 decembrie⁷⁰.

Consimțământul sârbilor în privința schimbărilor de trupe va fi dat la sfârșitul lunii ianuarie și va sta sub semnul unei replieri din partea estică a Banatului. Aici, pe teritoriul comitatului Caraș-Severin, începând din 25 ianuarie, se va instala a 11-a Divizie Colonială de Infanterie, aflată sub comanda generalului Léon Gaston Jean-Baptiste Farret. Puncte de interes, pe linia urmată de trupele franceze, au fost Orșova, Caransebeș, Lugoj, Lipova⁷¹.

Pe 27 ianuarie, la Lugoj și-au făcut intrarea primele detașamente franceze aflate sub conducerea colonelului Henry Lemoigne. Astfel, un moment ca acesta, atât de așteptat, avea să rețină, timp de mai bine de o săptămână, atenția întregii urbe. În numărul din 28 ianuarie al ziarului „Drapelul” găsim dovada întâmpinării entuziaste: „Sozey les bienvenus chez nous, héros de la France généraleuse...”⁷². Colonelul Lemoigne, găzduit în casa Sidoniei Dr. Maior, a fost delectat pe 2 februarie cu o serenadă interpretată de corul „Lira” și de „Reuniunea Română de cântări și muzică”. Printre auditori s-a numărat și Valeriu Traian Frențiu, episcopul unit⁷³. Peste câteva zile, militarii francezi aveau să se bucure, la rândul lor, de virtuozitatea corurilor lugojene, cărora li se adăugaseră și cele din Herendești și Hodoș⁷⁴. Judecând după atmosfera creată, apare drept întemeiată afirmația publicistului Ion Clopoțel potrivit căreia: „Orașul în care francezii s-au simțit mai bine a fost fără îndoială Lugojul. [...] Lugojul întrunea condițiile, pentru

ca toți francezii care treceau pe aici să fie încântați și să se despartă cu greu de acest oraș.”⁷⁵

Un entuziasm similar ca amplitudine s-a înregistrat și în Caransebeș și Vârșeț. Pentru primul avem următoarea consemnare: „Și tot așa de bucuroși au primit caransebeșenii și primii soldați francezi care ne veneau în locul sârbilor, înlocuiți prin surprindere, fără să aibă timpul să ia ceva, așa cum făcuseră în alte părți”⁷⁶. Ziarul „Opinca”, numărul 4, II, 29 ianuarie/9 februarie 1919, din Vârșeț reținea în rândurile sale următoarele: „Săptămâna aceasta ne-a adus o foarte mare și plăcută surprindere, căci au sosit trupe de ocupație franceză sub comanda domnului colonel Blanchin (Blanchère)... Sunt frații noștrii, poporul cel mai luminat din întreaga lume, care au luptat și au adus cele mai mari jertfe pentru eliberarea tuturor națiunilor asuprite. [...] Lumea noastră e încântată de prezența lor și pășirea lor face cea mai bună impresie. Dumnezeu să ne trăiască oaspeții și noi le dorim să se simtă bine în mijlocul nostru”⁷⁷. Aceeași sursă menționează și efectivele franceze approximate la o mie de oameni, restul urmând a sosi o dată cu încetarea capriciilor iernii⁷⁸.

Arborarea steagurilor tricolore la Lugoj, Caransebeș sau Teregova, cu ocazia primirii soldaților francezi a fost un act simbolic, a transfigurării onoarei acordată unui astfel de moment⁷⁹. Tricolorul era/este un simbol al independenței și unității tuturor românilor, deci unul al celor mai importante momente ale românismului, pentru care Franța a fost sursă de inspirație, o forță a exemplului, un sprijin și un garant. Momentul a fost o manifestare a bucuriei, a satisfacției, a entuziasmului și a încrederii, toate în aură de sărbătoare.

Astfel odată cu venirea soldaților francezi, bănățenii sperau în dobândirea libertății de expresie, a posibilității de a-și manifesta public sentimentele de apartenență la România. Francezii au mai îngăduit înălțarea steagului național cu ocazia zilei Unirii Principatelor din 24 ianuarie/6 februarie, după care s-a lansat propunerea de realizare a acestui gest doar în timpul sărbătorilor religioase⁸⁰.

Instalarea armatei franceze în departamentul Caraș-Severin era pentru Consiliul Dirigent o garanție a păstrării ordinii, astfel că încă din 14 februarie a fost luată în calcul instituirea administrației românești. A fost agreată ideea numirii

⁶⁹ Vasile Mircea Zaberca, *op. cit.*, 134.

⁷⁰ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară...*, 389.

⁷¹ General Henri Berthelot, *op. cit.*, 344.

⁷² Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară...*, 389.

⁷³ Constantin Tufan Stan, *Societatea corală „Lira” din Lugoj*, Timișoara (2005), 38.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Ion Clopoțel, *op. cit.*, 162.

⁷⁶ Gheorghe Neamțu, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș, noiembrie 1918 – august 1919. Amintiri și documente caransebeșene*, 1927, 94, *apud* Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, 146.

⁷⁷ A.N.B., *Franța*, 99, 148.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Aurel Gale, *op. cit.*, 281.

⁸⁰ *Ibidem*.

ca prefect a lui Caius Brediceanu, însă datorită misiunii acestuia în cadrul Delegației române la Conferința de Pace, a mai fost vehiculat și numele lui Ioan Băltescu, primar al Lugojului⁸¹. Altele vor fi însă circumstanțele care vor permite asumarea îndatoririlor publice.

În acele zile de februarie, Timișoara a cunoscut o desfășurare evenimentială diferită de cea a orașelor din estul Banatului, atmosfera fiind deosebit de tensionată. Dacă Lugojul și Caransebeșul au înregistrat o dislocare a autorității militare sârbești, urbea de pe Bega s-a confruntat cu o intensificare atât a influenței sârbești, cât și a autorității militare. Astfel, pe 19 februarie și-a făcut intrarea generalul sârb de divizie Gruici, acompaniat de Statul Major al Diviziei de Morava. Acesta a avut nevoie de doar 2 zile pentru a instala administrația civilă sârbească în comitatul Timiș, în baza mandatului guvernului din Belgrad⁸². Prin dizolvarea Consiliului Popular Republican maghiar, condus de Otto Roth, s-a pus capăt funcționării administrației duale sârbo-maghiare. Guvernul belgrădean i-a numit pe Martin Filipon, sârb originar din Alibunar, ca prefect al comitatului, și pe Reinhold Hecgn, ca prefect al orașului Timișoara. Acesta din urmă era de naționalitate germană, urmărindu-se astfel câștigarea de partea cauzei sârbești a minorității șvabești⁸³.

Având în mâini toate pârghiile, cele militare, civile, sârbii au dat dovadă de intoleranță, una sub formă malignă. Atmosfera de insecuritate din Timișoara a fost semnalată într-o telegramă transmisă autorităților americane pe 26 februarie, de către proprii reprezentanți diplomatici din spațiul românesc. Din surse primare sau secundare franceze, telegrama menționează jafurile la care s-au dat chiar cei însărcinați cu menținerea ordinii⁸⁴. Același document consemnează asasinarea de către sârbi a unui militar francez din trupele lui Farret⁸⁵. În aceste condiții a devenit imperativă intrarea trupelor franceze în oraș. Imediat a sosit a 17-a Divizie colonială franceză sub comanda generalului Ernest Pruneau⁸⁶. Generalul Farret, aflat la momentul respectiv la Lugoj, a considerat ca fiind necesară

chiar preluarea de către francezi a administrației, insistând în acest sens pe lângă Belgrad⁸⁷.

O altă situație delicată a fost creată de tentativele desperate ale maghiarilor de reinstaurare a administrației. Un astfel de punct nevralgic a fost Făgetul. Starea de fapt este prezentată de George Gârdea, avocat în localitate, într-o scrisoare din 12 februarie. Destinatarul acesteia era Valeriu Braniște, marcantă personalitate lugojeană, pe atunci șeful Resortului Culte din cadrul Consiliului Dirigent. „Suntem într-un hal nemai-pomenit. În România Mare fără români, sub ocupație franceză fără francezi. Ordine nu primim de nici unde”⁸⁸. Avocatul Gârdea a solicitat trimiterea unui pluton francez pentru a fi ocrotiți cetățenii și bunurile lor⁸⁹.

Orizontul vestic al Banatului continua să facă parte cu desăvârșire din sfera sârbească. În absența unei forțe franceze considerabile, sârbii dețineau controlul asupra Vârșețului, Becicherecului Mare și a orașului Pančevo⁹⁰. Pe 28 februarie 1919, primarul din Vârșeț a redactat un memoriu adresat Conferinței Păcii. Distingem două tipuri de solicitări: una ce ține de domeniul socialului:

- ajutorarea femeilor ai căror soți sunt prizonieri;
 - plătirea ajutoarelor invalizilor de război.
- Cealalt tip aparține registrului siguranței:
- încetarea violențelor;
 - asupra orașului să vegheze o comisie internațională.

Intervalul 27 ianuarie – 27 februarie a coincis cu instalarea reală a trupelor franceze în Banat, cu precădere în partea estică. A fost atât pentru aceștia, cât și pentru bănățeni, o perioadă de adaptare. Cel puțin la început misiunea francezilor a derivat dintr-un exercițiu al improvizației: a fost solicitată intervenția lor în principal pentru că erau în zonă, s-a mizat mult pe relația afectivă a generalului Berthelot cu România, deși Banatul va fi scos din jurisdicția sa, nu au avut un teritoriu clar delimitat. Unitățile franceze hoinăreau în așteptarea demobilizării, implicarea lor fiind sporadică și sprijinindu-se doar pe un concept al înlăturării conflictelor locale.

Cercurilor de decizie și de intervenție din interiorul și din afara Banatului au fost sub influența a ceea ce Pierre Renouvin și Jean-Baptiste Duroselle au definit ca fiind, pe de o parte, interese

⁸¹ George Cipăianu, Gheorghe Iancu, *Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat. Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV (1996), 458.

⁸² Radu Păiușan, *op. cit.*, 147.

⁸³ Serviciul județean Timiș al Arhivelor Naționale, *fond Aurel Cosma*, dosar 156, f. 18.

⁸⁴ Viorel Screciu, Documente privind situația Banatului în prima jumătate a anului 1919. *Banatica*, XIII, tome II (1995), 377.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Nicolae Ilieșiu, *op. cit.*, 118.

⁸⁷ Viorel Screciu, *op. cit.*, 377.

⁸⁸ Dumitru Tomoni, *Monografia orașului Făget*, Timișoara (1994), 35.

⁸⁹ Idem, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire. Contribuții documentare*, Timișoara (2004), 23–24.

⁹⁰ Viorel Screciu, *op. cit.*, 378.

economice și financiare (mai ales maghiare), iar pe de alta sentimente naționale ale opiniilor publice (românești și sârbești)⁹¹.

Misiunea inițială și-a găsit și rezervat astfel, pe parcurs, competențe în evacuarea și asistența populației civile și militare refugiate, evoluția din teritoriu asigurându-i multiplicarea centrelor de acțiune și de decizie. Totuși aceasta se va confrunta cu înțetiri ale ritmului sau frământări datorate de interferarea instanțelor naționale sau internaționale⁹².

Conduita acestei misiuni sau intervenții, supusă unei sumedenii de constrângeri sau inerții, evoluția sa de la o simplă prezență (trupe staționare), la o implicare în medierea a două entități revendicative, la o luare concretă de poziție în asigurarea unui climat de siguranță și de pace, demonstrează complexitatea procesului decizional în contextul regiunii și a controversatelor luni postbelice.

LE BANAT EN ATTENDANT LA PAIX, LES PRÉMICES D'UNE MISSION FRANÇAISE

(Résumé)

S'interroger sur le caractère de la présence militaire française en Banat, à la fin de la Grande Guerre, porte sur l'effort d'identification et de compréhension des évolutions et des dynamiques d'une intervention inédite dans l'histoire militaire.

La mission française a été influencée par la situation particulière de Banat, congruente du conflit: l'invasion militaire du territoire de la part d'un « soi-disant » allié serbe, le maintien de l'administration civile hongroise et les revendications nationales roumaines suite à la Grande Assemblée Nationale d'Alba-Iulia. En ce qui concerne la durée, on distingue deux périodes différentes, antonymiques comme représentation : novembre – décembre 1918, représentant la fin de la guerre, et janvier – février 1919, équivalant avec le début de la paix. Le premier intervalle correspond à une simple présence des troupes stationnaires françaises en attendant l'ordre de démobilisation. En ce qui concerne la distribution des rôles français, on retient la prestation de trois acteurs : le général Louis Franchet d'Espérey, le commandant des Armées Alliées d'Orient de son quartier général de Salonique, le général Paul Prosper Henrys, commandant de l'Armée française d'Orient de son quartier de Belgrade et le général Henri

Mathias Berthelot de son centre de commandement de Bucarest. Les notes diplomatiques et les journaux ont à plusieurs reprises mis en exergue des contradictions, des inconséquences et des frictions décisionnels au sujet de l'installation et du rôle des troupes françaises.

Suite aux différentes demandes roumaines (audiences, revendications, pétitions, mémoires), et à cause de l'attitude des serbes, la présence française a été peu à peu investie avec des compétences de police internationale, de maintien de la paix et de mission d'interposition entre deux populations enflammées. Il s'agissait en fait d'une solution diplomatique pour régler le différend roumano-serbe, issu après l'Armistice de Belgrade de 13 novembre 1918. Le but déclaré de la mission française a été celui d'assurer un bon climat pour l'acheminement de la Conférence de Paix de Paris.

Les troupes françaises se sont installées à partir de premiers jours du mois décembre 1918. Elles ont occupées quelques points aléatoires et dispersés de la région. L'implication des français pour apaiser les conflits locaux ont peu à peu délimité un interstice entre les roumains et les serbes. La réussite a été due au corps de cavalerie de Jouinot-Gambetta, qui a participé à l'opération d'internement du maréchal allemand Mackensen, à la 11e Division d'Infanterie Coloniale (11e D.I.C.), composée de spahis, sous la commande du général Léon Gaston Jean-Baptiste Farret. Le gros de cette division a été arrivé à la fin du janvier 1919 et s'est installé dans les villes comme: Orșova, Caransebeș, Lugoj, Lipova. En février 1919, l'atmosphère terrible d'insécurité de Timișoara a eu comme effet l'installation de la 17e Division d'Infanterie Coloniale (17e D.I.C.), sous les ordres du général Ernest Pruneau.

Les chœurs et les fanfares du Banat ont fait du stationnement français une expérience mémorable. Pour les habitants roumains, l'arrivée des soldats français a représenté l'espérance d'acquiescer de la liberté d'expression, de la possibilité de pouvoir manifester publiquement les sentiments d'appartenance à la Roumanie. Pour le Conseil Dirigeant l'armée française a été un gage pour le maintien de l'ordre et un soutien pour les démarches du transfert d'autorité administrative.

Ce qui au début semblait être le résultat d'un exercice d'improvisations, se prouve finalement, en tenant compte des conditions difficiles d'exécution, comme une mission préventive et d'assistance à la population civile. La conduite de cette mission ou de cette intervention, soumise à une multitude de contraintes ou inerties, son parcours d'une simple présence et arrière-garde serbe (troupes stationnaires) à une implication pour assurer la sécurité et la paix, prouve la complexité de l'après-guerre au Banat.

⁹¹ Pierre Renouvin, Jean-Baptiste Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris (1991), 27.

⁹² Olivier Forcade, *Les nouvelles missions sont-elles aussi nouvelles qu'on le dit? Métamorphose des missions? Le soldat et les armées dans les nouveaux contextes d'interventions, Actes du colloque de 14, 15 et 16 juin 1994 sous la direction de Thomas Hubert Jean-Pierre, avril 2000, 25–26.*